

Om manuskriptet och dess författare

Det handskrivna manuskriptet sammanställdes av prästen J. B. Lohman som tidigare även skrivit Arboga Känning som utgavs 1737.

Manuskriptet har sammanställts i en bok (utgiven 1983?) som finns Arboga stadsbiblioteks lokalhistoriska samling. Boken omfattar alla byar i Arboga Socken varav denna del behandlar byn Viby.

Underlaget är OCR-skannat 2021-05-04 av Lars Karlsson från boken och korrigerat med de noteringar som var införda i boken.

Fierde Kapitel.

Om Widby then II Roten.

Thenna By belägen ifrån Kyrkan Norr ut haif mil, består af en Sexmans rote uti 8 rusthåll 2 soldatehemman. Sit namnen tyckes han leda utaf Wid, Spatiosus runwik, ty alla 10 skattehemmanens tomtmål, efter 160 öresland eller 20 markland, tål husens särbyggnad, som the ock äro, fastän somlige kennan i 3 och 4 delar äro sönderklufne. Om namnet Wi woro af Helighet, offerställe, som i fordna heden tima brukades, så finnes thär til intet kwarlemnad tecken hwarken til gissning eller spådom af hela byens ägor.

Åkermarken ligger runt omkring byn, igenom hwilken Östra Medakerrs oh Himmeta sockne wäg går til Arboga stad. Mitt i byn är en stor slätt wattuagtig, tänlig för gässen, på ymse sidor om wägen, then i wåta årstider är af sin lergrund diup och slipprig. Han dikas wel, men leret som kastas på wägen blifwer af mycket fudref gjort til en hollkig lerlafwa, och grus at bota med finnes ej på hela byens widsträkt ägor, eller thär utom, utan måste hämtas söder öfwer Storån ifrån stora Brattberget. (a).

Landtmätarens Joh. Fr. Bergmans chartabeskrifning 1740 öfwer Åkerns naturliga jordmån säger then wara stark lera runt om, men uti theras brukeliga hafwerland finnes någon Lättjord, och en del Brännjord, som aldrig bär hwarken gräs eller säd.

Östra gärdet hafwer en stark lera. Men längre i öster öfwer Lillån emot Sorbyn i Biörnskogs socken är en stor trakt utaf skön

Swartmylla. Västra gårdet är stark lera blandad här och thär med swartmylla. Södra gårdet har ock stark lera, men öster om backarna lös mylla. Uti Norra gårdet stark lera, här och thär blandade stycken med swartmylla. Men i ock kringom backarna finnes nog alf och ofruktsam kalklera, som sista ombytliga Storskiftes delningarna nogsamt intyga.

Ängesmarken i then södra ängen hafwer klen hårdwall, som mycket tufwor och Biörnmåssa wärka. Men en god plog kan förwända thetta fel i skönaste hafwerjord.

Nyängen består af en god hårdwall. (b)

Sätra ängen är hälften af god, hälften af skarp hårdwall. (c)

Grindängen är utaf samma art som Sätran och Sörängen, somligst god hårdwall, än sidwall, än skarp wall, än tufwor med Biörnmåssa och kärragtig.

Beteshagarna hafwa wel godt bete, men äro små och otillräckliga i anseende til sin torra grund.

Muhlbetet är ock ganska ringa, tort och tårft på trång mark, särdeles när torra wårar infalla. Therföre kan Boskapsafwel til salu icke särdeles gifwas, utan tu och tu.

Utjord til byen är allenast en, efter Jordebokens anwisning.

Skogen, som mäst består af gran, är til hwart hemman lottad. Han beprisar sin husbondes wård och agtsamhet, så at somliga lotter hafwa ämne godt nog til hielp; somliga litet; somliga intet hielp til gårdfång. Ehuru grankwistens bål är then bästa wed at bränna, och mogen är näst ek och enträd then bästa och waragtigaste stör, så wårdas han dock litet af them, hwars hägnader behöfwa til millioner trän. Skogen här hafwer ock en så Källagtig mager grund, at granarna icke drifwa til någon synnerlig storlek, utan biifwa snart iholiga med förutnad kärna och rodnande barr.

Fiske om wåren gifwes litet i Lillån, som ränner opp utur Storån genom Näsby. Och efter han äger så många motstånd af 3 och 4 byar, genom hwilkas ägor åen rinner, innan fisken hinner til Widby, wankar intet stort af gäddor, jder, mört och asp som plägar upstiga. Men kräftor fångas thesto ymnigare, men små, ty

at meta them är rätt nu hwar mans göra, hela åen opføre genom Himmeta socken.

Humlegårdar och ther, af något til afsalu äga mäst alla gårdar.

Goda Trägårdar fruktbärande hafwa somliga hemman anlagt.

Hampe- och Kåltomter finnas öfwer byn, men sättet att rätt Kålsätta jorden, är ännu ej rätt utlärd.

Säd säljes här årligen; then föra the mäst sielfwe up til Bergslagen och föryttra; hwaraf the hafwa i forlönen en wiss förmån, samt betalning för järnlasset i återforan. (d)

Höet plägar sällan någon på ången afyttra, utan är theraf on wåren något öfrigit, få the af stadsfolk bättre skähl.

Torpareställen finnes här intet, utan allenast ryttare och soldateboställen, samt byens åker- och Ängewaktare.

Uti åkerbruket äro en del Mästerligen föfarna, och kan nu så mycket bättre utöfwas sedan storskiftesdelningen kommit hos them til stadfästelse. (e) Thessförinnan war åkern i lappar sönderskuren. Obetänkte brukare plögja jorden så, at all matjorden randar Kullhögdten och dalen står i diupa alfwen långt inuppå åkern och kan sällan bära någon kärnad säd. The mena runden på åkern drager mera säd, än rut linea, och förstå icke at alla strå wägga perpendiculairt, rätt opp och neder, men icke Cylinder wis, efter runden. Hwarföre tillökningen i jord af kullig åker för skördens större ymnoghe, består i blotta inbillningen, men skadan af halfwa åkerns odugeliga dalar är werkelig syn- och känbar. En åker som äger all sin matjord på kullen opstaplad, bör fällas 2 och 3 år, fattades sedan något i kullens matjord, kunde thet med en brunnen gödselrand lättare årsättas, än drifwva en stor och bred alf med gödsel til matjord i dalen. Ingen dikar sig sedan fattig, enär diksmull och torfvwen göda åkern. Nu tå hemmanen också begynna klyfwas at större delen gå til 1/4 delar, tå är godt at hafwa wel anlagde storskiften. Eljest förhindras folket ifrån et jämt arbetande, när the skola drifwa ifrån then gårdets ända til en annan, äfwen så på ången, tå kläda af och på, äta, dricka och gå, sysselsätta halfwa dagen. Sådant

slipper nu Widby på sina widsträckta ägor genom sit storskifte både på åker och äng.

Någre märkvärdigheter i byn wil man opnämna. En äng som utaf thet ifrån grannsocknen Medakerr nedflytande bäckeskiöhl delar Sättra ängen och Storängen, som ock går uti Himmetas nedrinnande watten och gör then ofta nämde Lillån, Thesse ängar hafwa i förfädrens tid gifwit så stark höwägst, at the icke allenast på them ägt stora hölador täckte med tåtel af ängen istället för halm, utan the hafwa ock warit så frodiga at man måste til häst rida ut wadet, efter man gående ej kom igenom för grässets längd och tiockhet. Theremot äro thessa ängar nu så litet högifwande, at på torra somrar knapt någon lja ther öfwer kan föras. Orsaken til thenna så stora förminskning, utom hwad then almäna Herrans wäderlek i naturen beträffar, som dock under långa tidehwarf mycket ombytes, förmenas bestå therutinna, at Widby låtit sig genom Wretberga Boernas i Medakerr öfwertalande twingas at gräfwa ivid Storängs Klippan, som i bäcken stod emot wattnet, et friare lopp genom ett starkare dragdike, på thet Wretberga skulle få wattnet ifrån sit gärde, som dock in til thenna stund ej låtit sig göra, at affallet kunnat gå hit åt. Sedan thetta drag blef giordt, skar wårwattnet up blåleret kring klippan til stort diup och bredd, at hon mera intet motar thet nedlöpande wårwattnet, och twingar som tilförende then lilla flod at utbreda sig öfwer ängen, upblöta gräsroten Och genom wärman dnifwa til så ymnog wägst gräset i lerblandade swartmyllan, som är jordarten. Om thetta är naturlig grund til misswägsten, så kan Widby then med em några alnars dam bota, som hafwer lucka om så behöfwes til utsläppning, och af then kan watnet nu som förr twingas kring ängen innan han torkar ut not sommaren. Af så stor by kan ock ett så litet wärk snart utan någon känbar kostnad fulbordas, hwar af så stor winst sedan skulle tilfalla.

Thetta kan nu hafwa sina goda skäl. Men här är at tillägga. 1663 års Catechismi förhörs bok opräknar 10 hushåll i byn, som sedan på 30 år ej blifwit flere, altså 1 helt hemman til hwart hushåll. På 1690 talet för 1700 finnas tu tillökade gör 12. Sedan äro the til mer än dubbelt förökade, så at nu 1778 äro 28, utom fördels och torp, warandes intet helt hemman til ett huushåll kwara. Til åkerkörtslor, hållskjutsforor, skogs- och Kwarnfärder fodras altid

parhästar och paroxar, utom hwad pålægges til förökandet af nödig Stall- och Ladugård. När högwägsten tager af, men jordbrukares Kreatur mer än Tredubbelt mot förliden tid ökas, så blir wallgången hielp til framfödandet. Thär af utbetes och utgnages ängeswalen och gräsroten höst och wår, utnöttes och nerpackas, omwändes och sönderslites af så mycket tunga Kreaturstrampande i oppblötta wallen, så at utan 1 års hägnande och fredande, kan gräsroten ej återfå någon styrka til medelmåttig grädwägst. Thetta blitwer et N. B. för mindre gräswägst nu än fordom.

Gammalt öfligit bruk, men mindre nyttigt, hafwer wid åkerbrukstiden warit alt til våra tider, at som åkergårderna ligga runt om byn och stöta med åkerändarna emot gårdarna, så skulle then i gården bodde, när någon af grannarna körde sin åker emot en annan grannes gård liggande, särdeles hustrun eller matmodren gå ut ur sit hus til grannen och hans arbetare med Jul-öl, Julbröd, bränwin och sofwel, ther med at them unfägna. Kan hända the ville låta se sig wara, eller then ena ägga then andra at blifwa aktsam, god och förmögen hushållerska. Thenne seden såsom skadelig och arbetshinderlig är länge aflagd. Kan ock efter Storskifte ej mera nyttias. Ingen saknar thetta mer än Late, hettorkade och åtgirige drängar, som wälplägnaden så gärna emottogo, at the then dagem woro mäst obrukeliga til vidare bruk.

Förstörd byens nyttighet är then fordna frihet the ägde at i sit lilla watten hafva Kwarn och Såg. Ganska nödig för therass wissa tider oländiga Kwarnwäg.

Utjord tilägnas och en thenna byen i jordeboken, som frammanföre nämdes, men thess storlek är ännu obekant.

Lefnadsarten at skärkåda, ar han i thenna By just så theras egen, at then öfriga socknedelen ther utinnan sig nog afskiljer. Thet är märkeligit at hela Byn äro bönder, och större delen Odaljord ägare, så at intat annat Ståndsperson blifwit, med them i jorden deltagare.

Wel hafwa uf theras barn thär flere i Kullen warit, en del förbytt sitt stånd, blifwit somlige wid militairen, somlige uti

Borgareståndet och åter somlige uti Prästståndet, af hwilka iag i synnerhet nämner Wibenius och en Wibelius (f). Icke eller finner man i jordeböckren något hemman warit Krone, eller bortdonerat, som wel eljest finnes något tylikt i hwar och en Socknens by.

Efter at ock ett hushåll skött et Hemman af ålder, hafwa the fått en idog, arbetsam naturlig wana, at förskaffa sig föda och welmågo. Thet hänger kwar at vid Bergningstider will ingen wara i bruket then sista, men wel then första. Goda hushållare äro the, och i hushållningen försiktiga. I umgänge äro the höflige, och se then the tala wid i ansigtet.

Hustrurna åter och theras kön äro renliga, Snygga, Wänliga och Ärbara. Laga sielfwa god Mat, när lofligit war, godt bränwin och godt dricka. Thetta får man i theras samkwäm. The som i brygg warit oförfarna hafwa af ärxxenhet inhämtat at lika mycket malt går åt til ett ondt dricka, som til ett godt. The sköta äfwen utarbetet i sin tid. Theremellan spinna the och wäfwa hwarjehanda, hwar med de the kläda sig, Bonden och tjänstefolket. Uti bättre wäfnader af ylle eller linne hafwa the på några år tilbakas giort temmeliga framsteg, som ock i hwarjehanda färga, efter Kramhandlare, Fabriquerer och färgare blefwe nog dyrare. Uti stora byar plägar icke alltid finnas god ordning; dock är härstädes ännu thet berömligit, så länge infödingarna och fränderna utgöra thet mästa byfolket, hwilka af barndomen lärt at ute ock hemma the gamla bysederna utöfwa. Thetta folk är i allmänhet mycket sedo- och Kussamt, hwaraf andre tagit sig anledning at säga til en för mycket höflig:

Jag tror at tu äst hemma i Widby.

Tå något samkwäm i Barnsöl, Kyrkogång såsom mindre eller Bröllop tå hela byens hushåll biudas, går för sig, sker med ordningen och tillagningen altid utaf granhustrur, sällan at någon främmande tillitas. Alla budna hushållsmödrar som kallas en wecka för Bröllopsdagen, skola wara omtänkte at sända föräringar til Bröllophuset efter råd och lägenhet såsom märke af sin heder, hwaruti ingen will wara then sämste. (g) Förnings Korgarna lemnas kwar til slutet. När the återtagas måste ungmor lägga något främmande uti hwar och en til tacksamhets tecken. Här af kommer at så ganska mycket tilredes. Ty fass emot

100 personer ätit uti 2 och 3 dagar, skal ändock wara öfwer at göra stela bord bognande. Dricka och bränwin är bröllophusets egen kostnad.

Til sielfwa måltiden kommer ingen gärna förr tilstädades än andra och tredie Kallelse budet gått omkring byn. Wid ankomsten sätter sig icke eller gärna någon fram, ehuru honom stället bör, för än värden eller thess ombud med möda bråkat honom til sitt ställe. The bruka här mäst goda skinnröjor af Elgs- eller Bockhud, som wid slikt bängande är för sin styrka nyttigast. Pappers jacka dåger slätt intet. Thetta myckna biudandet och nödgandet, begynner nu så småningom få tilbörlogit afsked. När husgöret är förbi komma om aftonen byens tjänstefolk till Brudehuset, som 2 dagen tämja slutar. (h)

Under lysnings tiden går bruden omkring socknen och begår genom en medföljande hustru, som kallas gå, eller tigga i Brudstol. Andra dagen går bruden och bjuder gåssarna i byn, ta gifwes henne ull, ljn, wäf eller annat til boods. Men wid bordet ta hon första dagen hofwerar i sin skrud gifwes henne Contant uti Brudskålen, som hielp at betala prydnaden och Brudefrämjan. Offerwäsendet i kyrkan är med all stihet aldeles aflagt.

Man må ock ingalunda såsom en märkwärdighet förbigå, at på thenna byens widsträckta ägor finnes ingen springkälla mera än en långt ifrån, och then uti den nyss nyss omtalte Storängs bäckebrink. Then wille ingen dricka utaf för thess owanliga smak, then the mente härröra af thet Källan aldrig ränsades. Men iag fann then wara en skön mineral eller Surbrunnskälla af järnhaltig litet swafwelblandad liuflig smak, och leker med hel många upwellningar rätt starkt. Thenne Källan underhåller om sommaren wattnet i bäcken emellan Sättran och Storängen. I arbetes tiden på ängen dricka folket nu hel friskt utur källan och arbeta likaledes med nögie.

Thenna Byen håller ock alltid innom sig en Barna Lärare, therföre kunna theras infödingar wel läsa, och större delen räkna och skrifwa. Här utaf lägges och grunden at i så stora samkväm folket lefwa wackert, nyktre, rolige med all Beskedlighet. Skulle och någon upföra sig af yra otiänligare, hafwa the innom sig emot

honom tjänligt straff, han måste skiljas ur laget, och annor gång, utan wellkommen förbättring, icke biudas.

Folkmängden finnes på hemmanens åboer och hushåll som följer 156 personer; På Boställen och Torp med Inhysesshion 50 stycken. Således består til hwarje menniskiolifs underhåll af Byens 160 öreslands utsäde, 19 penningeland vid pass, men blifwa dock af Herren Gud helt wäl framfödde.

a. Om thetta sand och Grusberg talas utförligen i Arb, K. pag. 11 lit. K.

b. Uti Kungsfogdens räkenskaper för Arboga gård af år 1549, boken N:o 5 i K. Camm. Archivo opføres Nya hegnaden wid Viby för 91 lass hö. Thenna äng fick Widby igen af K. Gustaf then Förste, för then del af Sättra ängen han gaf Hambreboerne igen för theras, som togs til Kungsgården i Arboga 1553 eller 54. Alt hit til ägde Widby hela Sättra ängen. Men nu then wästra, sedan Hambre fick then Östra tildelt.

c. Frammanföre pag. 10 lit. e.

d. Foror och Körslor ärsätta rikeligen i penningar äfwen här i byn hwad som nödiga utgifter ärfodra, särdeles tå forlönen är utaf så owanlig dyrhet som åren 1763, 64 och så vidare. Man må för efterwerden, om någon blifwer, berätta, at hwad fora förr kostade 3 daler, steg up til 3 plåtar, 12 dalers fora til 12 plåtar. Ett lass hö som för 50 år kostade 3 á 4 daler, är upstigit til 30 á 40 daler, så handla tidernas skiften i hwilka nytt folk göra nya seder, nog litet förbättrade.

e. Af Landtmätaren 1766, ock efter någon ärfoderlig jämkning 1770 laglig urkund.

f. Ifrån Wästergården och rusthållet N:o 5 af Fälsbro Compagnie Lifregem. År 1650 Ericus Nicolai Wibenius god mathematicus studerade i Arboga Schola, Westerås Gymnasio och Upsala. Recht. Sch(olare) i Arboga 1684. Död ogift den 1 Maji 1690.

Rectors E.N. Wibenii systerson Olaus Olai Wibelius född 1705 den 14 Martii. Präst 1735 d. 13 aug. och Adjunct i Orssa Österdalarne. Capellan i Biörnskogs socken 1742. Död 1764 d. 28 Apr. Gift 1742 d. 27 Apr. i Fahlun med Anna Fahlberg,

Bergsmannens Eric Jacobssons med Anna Andersdotters ifrån Risholn i Sundborns socken dotter. Fader til 11 barn af hwilka 5 lefwa, neml. Olof född 1744 d. 22 Febr. Anna 1745 d. 25 Maji. Maria 1749 d. 13 Nov. Carl 1751 d. 7 Nov. Johanna 1757 d. 22 Julii. Änkan afflytte sedan med sine barn til Fahlun igen.

g. När många sådana Bröllop infalla, ty byn är stor och många bortgifte, så går ofta ett större nöt åt för en hushållare i slika föräringar eller förningsgåfwor, utom äggemums och grötkrukor, smorde af somlige med smör och peppar.

h. Är en ganska arbetsam lek med kälke, ok och tömmar, hwarmed the ostyrige drages arbete at få in stubben at stå uppå pligta för oskyldigt tilwitte sängelag, ware sig ho thet wara nå af gästerna. Plichten samlas för the fattige.